

І. В. Братусь

Національний авіаційний університет, м. Київ

**ІВАН ОГІЄНКО Й ХРИСТІЯНСЬКІ ГРАНІ ЖИТТЯ
Й ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Стаття присвячується аналізу творчих реалій переломлення доробку Т. Шевченка Іваном Огієнком, проблемам розуміння віри великого Кобзаря, його життєвого кредо. Проблема розуміння Тараса Шевченка радикально відрізнялася на теренах радянської України та в колах дослідників діаспори.

Ключові слова та словосполучення: Шевченко, Огієнко, діаспора, християнство, релігія, поезія.

Якщо в дослідженнях українських радянських учених тенденційно твердилося про т.з. атеїстичні погляди Т. Шевченка, то в працях переважної більшості представників української діаспори це питання підкреслено трактується в річищі високої релігійності Кобзаря. Скажімо, як гадає М. Тимошик, нове шевченкознавче дослідження І.Огієнка (митрополита Іларіона), яке дістало назву «Релігійність Тараса Шевченка», задумувалося абсолютно в іншому ключі — «показати витоки релігійної, побожної природи автора «Кобзаря», всебічно проаналізувати всі ознаки релігійності його стилю» [1, с.4]. Саме релігійність І. Огієнко вважав безумовною ознакою гідного національного духу поета.

Високий релігійний сан та тогочасна суспільно-політична ситуація вимагали від дослідника бути в питанні віри доволі об'єктивним, уникати виключно церковних теологічних понять та стилістики. Не міг припуститися І. Огієнко й простого декламування релігійної сутності Кобзаря. Тому його дослідження цього питання вирізняється значною виваженістю та щільним фактологічним матеріалом. Сама тональність згаданого дослідження сьогодні, напевно, була б іншою. Річ у тім, що І. Огієнко задумував зобразити релігійну сутність Кобзаря не у відстороненій формі, а як палку полеміку з пригодованими комуністичним режимом атеїстичними догматами, що рвали на шмаття шевченківський поетичний доробок, роблячи з українського Пророка безбожника. Звісно, подібний ракурс вимагав неабиякої послідовності у викладі та концептуальної продуманості підбору матеріалу.

В межах можливого нами будуть конкретизовані погляди І. Огієнка з цього питання. Спочатку передамо зміст його розуміння релігійності стилю Шевченкових творів. Під стилем він розуміє правдиву душу письменника в його творах, в яких вона завжди сильно відбивається. Дослідник шукає і знаходить підґрунтя для своїх роздумів, зв'язавши у непорушній єдності релігійність української мови з народною вірою та через це трактуючи стилістику в теологічному ключі. І. Огієнко прямо відкидає неможливість розірвати внутрішню гармонію цих понять у поезіях великого Кобзаря.

Приводячи для прикладу твори Марка Вовчка та І.Котляревського, він при цьому підкреслює неповторність стилю самого Т. Шевченка, вершинність геніального злету його поетичного таланту.

Гіркий біль дослідника викликав стан мови в українській радянській літературі. Його бентежить, що на сотні сторінок романів та повістей почасти не зустріти слова «Бог». Зрозуміло, що сталінська суворона цензура й масові репресії створили атмосферу страху, коли письменники боялися звинувачень у націоналізмі чи пропаганді релігії. Нові комуністичні боги боялися конкуренції з боку християнства, яку вони у відвертій та чесній дискусії не витримали б. Але нам важко сприйняти остаточний постулат І. Огієнка про радянське красне письменство. Не гидуючи фізичним і моральним знищенням митців, ідеологічні настановники тоталітарного режиму не змогли витравити релігійний дух у літературі. Просто релігійна тематика та стилістика була значно прихована, видозмінювалася в художній інтер'єр. Інколи це було на рівні стилізації, інколи прихована авторська думка. Найчастіше це були цитати з Біблії.

Щоб не відходити від теми дослідження, зупинимося на творчості Оксани Іваненко. Її роман «Тарасові шляхи» і по сьогодні залишається найбільшим та найповнішим художнім полотном про життя великого Кобзаря, хоча цілком створювався за тоталітарного режиму, причому в період найлютіших сталінських репресій. Але він просто таки наповнений релігійними образами — на багатьох сторінках знаходяться біблійні вислови та релігійне оточення Кобзаря. В романі знайшли своє місце молитви. Але інколи в них вводиться штучний соціальний пафос, що ніби покликаний показати становлення в Шевченка революційних поглядів. Так молитва «Отче наш» введена в рамки «воля Твоя...», при яких малий Тарас роздумує про волю кріпаків.

О. Іваненко дуже добре знала Біблію. Просто використовувала її вічну мудрість без посилання на джерело. Подібний момент цілком підходив — в УРСР вже виросло атеїстичне покоління, що Біблії ніколи в руках не тримали, тому не могли розгледіти слова Святого Писання в загальному потоці думок. До того ж соціалістичні ідеологи вигадали стилістичну правку висловити свою зневагу до Бога — його ім'я друкувалося виключно з маленької літери.

Але в цілому І. Огієнко мав рацію стосовно вихолощення релігійності з мови. Наведемо лише декілька прикладів. В повісті Ю. Яновського «Вершники» слово «Бог» можна зустріти чотири рази, жодного разу слово «Господь», в його попередньому романі «Майстер корабля» — «Бог» — 13 разів, 1 раз — «Господь». Для порівняння: в повісті «Борислав сміється» — слово «Бог» — 88 разів, «Господь» — 1 раз, «Божа» — 7 раз, «Божий» — 6 раз і т.п. Як бачимо, навіть зміни відбувалися у вжитку релігійної лексики, хоча вони пізніше пережили своєрідну генезу. Вже в романі П. Загребельного «Диво» слово «Бог» — 71 раз, «Господь» — 8 раз, «Божий» — 18 раз. Подібний матеріал не може слугувати для остаточних висновків, він лише ілюструє стан речей в тогочасній літературі. До того ж для

комплексного відбору необхідно вводити більш точні параметри не тільки лінгвістичного, але й змістового плану.

Важливу текстуральну інформацію про твори Т. Шевченка І. Огієнко подає в розумінні колосальної спорідненості між надприродною природою слова й душевних переживань автора. Але він розуміє, що необхідний і особистісні важелі особистої віри Кобзаря. Цьому почасти присвячений підрозділ «Витоки релігійності Шевченка». Децю патетичний початок: «Маємо багато правдивих відомостей і фактів із приватного життя Тараса Шевченка, які ясно свідчать, що він усе життя своє був релігійний» [2, с.178]. В невеликому за обсягом описі фігурують п'ять головних (за думкою І. Огієнка) чинників: вплив діда, добра обізнаність з Мінеєю, знання Псалтиря, негативне ставлення до суїциду й позитивне до молитви. При цьому дослідник підкреслено робить висновок, посилаючись на П. Зайцева, що із спогадів про Шевченка свідомо радянською цензурою викинута уся релігійна складова його буття. Та й сам дослідник обурено вкотре зазначає: «Фальшують Шевченка!» [2, с.180].

Проте сьогодні цінність саме релігійної студії Огієнка про Шевченка не стільки в палкій полеміці з атеїстичним тавром (час розставив всі крапки над «і»), скільки в глибокому розумінні християнського серця Кобзаря. Об'єднавши зусилля теологічні й літературознавчі, досліднику вдалося скласти доволі цілісну картину релігійного всесвіту шевченкових творів. У підрозділі «У «Кобзарі» Бог — у всьому і скрізь» на високій духовній ноті подано своєрідну симфонію доробку великого Кобзаря на теренах збагачення української культури полум'яним християнським словом. Наступні підрозділи витримані в цьому ключі, лише змінюється цитатний декор.

Подібна апологетична робота Огієнка вирізняється багатою фактологічною базою. Дослідник не може собі дозволити бути голосливим, вибухнути феєрверком особистих переосмислених і пережитих відчуттів. Він добровільно обирає вузьку стежку слідуванню за літерою. Цитата за цитатою вибудовують могутню християнську складову Шевченка. Можливо хотілось би більш узагальнених позицій, більш трансцендентних знахідок. Але шляхетна мета «очищення» шевченкового доробку від пут ідеології виправдовує подібну методику.

Не будемо повністю переказувати структурну та ідейну підпорядкованість матеріалу І. Огієнка. зупинимось лише на концептуальних моментах, зокрема диференціацію між вірою та релігією. Логіка побудови цитування полягала у створенні об'ємного простору поетичної думки. Звідси поруч аналізуються поетичні знахідки Кобзаря в співвідношенні Бог — природа — свята — ... Подібна тенденція децю змушувала автора йти на спрощення передачі фактологічних відомостей. Вважаємо, що більша концентрація саме на чистому християнському ключі зробило б подібне дослідження більш глибоким.

Завершальними акордом монографії І. Огієнка виступають його роздуми з широкого кола питань. Зокрема, ним підкреслене визначне місце Шевченка в створенні української мови. Підняті пласти завдань шевченкознавства й навіть розкрита ідея національної концепції поета в проповіді, що є доволі оригінальним рішенням.

Підготовку та проведення століття від дня смерті Т. Шевченка (1861-1961) й аналіз його позацензурних віршів І. Огієнко розглядає у контексті з відзначенням століття від часу визволення села від панщини (3.03.1861-3.03.1961). Нагадується, що в Україні панщину запровадили поляки зразу ж по Люблінській унії (1569). Потім царська Росія ще більш жорстоко поневолює український народ і фактично ввела рабство. Проти нього зріли масові протести селян. «За останні двадцять років життя панщини, — підкреслює вчений, — в роках 1840-1860, Україна дослівно горіла й кипіла: не було дня без селянського повстання, і ці повстання все росли і міцніли на своїй силі. Стало ясно, що треба дати селянам волю згори, бо інакше раби візьмуть її самі нечуваною революцією» [2, с. 98].

Маючи великі ідейні та літературні виміри, І. Огієнко всебічно науково обґрунтував закономірність виникнення «спільної боротьби всього демократичного за знищення рабства» [2, с. 99]. У цьому зв'язку дає належну оцінку антикріпацького подвижництва М. Чернишевського, М. Добролюбова, Д. Писарєва, М. Некрасова, О. Герцена, М. Огарьова. На його думку, їх «тепер звать революційними демократами» [2, с. 98]. Характерно, що до їхніх однодумців відноситься й наш Пророк: «А з українців до цієї революційно-демократичної течії належав головню Тарас Шевченко» [2, с. 99].

Але правдою є й те, що наш Кобзар не мав рівних у Росії та Україні за масштабами участі у визвольному русі й характером антисамодержавної творчості. Про це І. Огієнко однозначно заявив: «Такого сильного революційного борця проти рабства росіяни серед себе не мали, тому, власне, вони перші схопилися за Т. Шевченка й ширили його твори, які дошкульно били царя та перестаріле рабство» [2, с. 100].

Такого концептуального положення дотримується І. Огієнко і при розлогодному огляді позацензурних віршів Т. Шевченка. Маємо на увазі лейпцизький збірник 1859 року «Новые стихотворения Пушкина и Шавченки». Вчений наголошує, що цей збірник «у революційному процесі.. мав величезне реальне значення. За кордоном тоді жило безліч борців, і вони міцно стояли за твори Т. Шевченка — стали їх пропагувати та ширити... по всій Росії, і особливо по Україні — і в друку, і в рукописах» [2, с. 105].

Звичайно, видання за кордоном таких позацензурних творів вельми занепокоювало царську владу. Скажімо, М. Некрасова царські сатрапи буквально цькували за появу в Берліні 1859 року його заборонених цензурою віршів. Коли того ж року в Лейпцизі «вийшла збірка революційних віршів Т. Шевченка, досі в Росії не вдрукованих, то автор їх, Т. Шевченко таки зазнав великих неприємностей» [2, с. 108]. До речі, ще до виходу цієї збірки про неї знали і шеф жандармерії В. Долгоруков і сам Шевченко. Переполоханий цей шеф повідомив про неї аж самому царю. Одночасно за Т. Шевченком збільшився нагляд поліції і навіть мав місце короткочасний арешт в 1859 році.

Показавши напружену політичну ситуацію в Росії і Україні середини XIX століття, І. Огієнко штрихами описав лейпцизьке видання. Він вважав, що «лейпцизька збірка найгарячіших шевченківських

революційних віршів має велике літературне й політичне значення. І тому я подам тут повний бібліографічний опис цього видання, бо всі попередні описи його не були повними. На жаль, я цей опис роблю головню з харківського фото перевидання 1937 року, а не з самого лейпцизького оригіналу. Дещо додаю тут з інших описів» [2, с. 114].

Вже згадувалася, що на титульну сторінку винесено такий заголовок «Новые стихотворения Пушкина и Шавченки» (1859). Як на заголовку, так і у всій книзі вісім раз Шевченко зветься Шавченки (білоруська форма). Вчений зазначає, що спочатку в збірнику на сторінках 1-6 подано три вірші Пушкіна: 1. Молитва, стор. 1-2 (це вірш не Пушкіна, хоча під ним підпис: А. Пушкінъ). Далі 2, на сторінці 3-4: Цяпли; 3, на сторінці 5-6: Посланіє Аркадію Гавриловичу Родзянко.

Потім зі с.7 йдуть шість революційних віршів Шевченка, а саме: 1. Кавказь (С.7-13); 2. Холодний яръ (С. 14-17); 3. Думка («Якъ умру, то поховайте» (С.18); 4. Розрыта могила (С. 19-21); 5. Думка («За думою дума», С.22-23) і останнє: 6. И мертвымъ и живымъ... (С.24-34). При цьому знову йде три вірші О. Пушкіна, а саме: 1. В.Л. Пушкину (С.35-38, під віршем рік його написання: 1817); 2. Цензору (С.39-43, під ним рік: 1816) і останній на С.44 (сторінка не нумерована) 3. Льву Сергеевичу Пушкину (під віршем рік його написання: 181... — останньої цифри немає).

Вчений звертає увагу і на те, що на внутрішній стороні оправи дано чорного портрета Пушкіна, якого повторено на останньому вставному листі наприкінці книжки. А на першому листі перед титульною сторінкою і на внутрішній сторінці оправи наприкінці книжки дано такого ж портрета Т. Шевченка. Обидва портрети увінчано лавровим листям.

Малий розмір книжки, міркує І. Огієнко, і її ворсиста темносиня оправа роблять її подібною до Молитовника. І така оправа й малий розмір лейпцизького видання 1859 року зроблені хіба навмисне, і щоб легше ховатися перед поліцією, бо це видання справді можна прийняти за Молитовника. Більше того, гадає вчений, редактор І. Головін на першому місці вмістив поезію (ніби Пушкіна) «Молитва», в якій віршами переспівано «Отче наш». Отже, поліція, — а вона була тоді однакова і в Росії, і в Німеччині, і в Австро-Угорщині. — брала до рук під Молитвеника оправлену книжечку, на першому місці знаходила «Молитву» і заспокоювалася.

Вірогідним є також припущення вченого про те, що з цих самих причин і революційні вірші Шевченка заховано поміж вірші Пушкіна — Пушкін не мав слави революціонера, а Шевченко відкрито її мав, тому його вірші заховано в спокійні вірші Пушкіна.

Дослідницьке око І. Огієнка дало належну оцінку правопису й помилкам лейпцизького видань. Воно вийшло російським правописом — з уживанням букв ъ, ы. Власне, це правопис той, яким писав сам Т. Шевченко. Як то по всіх писаннях Т. Шевченка, так і в цьому виданні розділових знаків часто нема або вони стоять неправильно. Нерідко **не** пишеться разом з дієсловом. Лейпцизький редактор чи видавець не міг належно перечитати присланого йому неясного рукопису, і видру-

кував, скажімо, в «Кавказі»: «Що день Божій добри ребра» 7 (замість «довбе ребра»), «дикари велики» 9 (замість «лицарі великі») тощо.

Цікаві думки вносить І. Огієнко при аналізі перевидань лейпцизького збірника. Гадаємо, що з цього питання він справедливо докоряє професорам Є. Кирилюку, Ф. Приймї та Я. Рудницькому. Кожен з них, торкаючись перекладів цього збірника, допускає певні прорахунки. Наприклад, канадський вчений М. Рудницький не дотримувався принципу історизму і повикладав літери оригіналу *ъ*, *ы*, зробив багато різних поправок, щоб усе подати за сучасним правописом. «Сотні таких перероблень зробили це перевидання далеким від оригіналу» [2, с.126].

І. Огієнко прагне з'ясувати особу, яка прислала Шевченкові вірші для лейпцизького видавництва. Він звертає увагу на сьому сторінку, де розпочинаються твори Кобзаря. Тут російською мовою зроблено таке важливе зауваження редактора: «Подані вірші були нам прислані, малоросійською мовою з приміткою, що Шевченкові вірші — це вираз загальних накіпїлїх слїз. Не він плаче за Україною — вона сама плаче його голосом!» [2, с.126].

Дослідник вважає, що «такої оцінки ніхто ще не давав твора́м Шевченка» [2, с.127]. Відхиляється думка, що згадана примітка належить редактору І.Головну: «він так глибоко не міг оцінити Шевченка. Певно, це писав той, хто привіз чи передав Шевченкові вірші і сам їх серцем сприймав» [2, с.127]. Нема підстав приписувати виконання такої місії Марку Вовчку, бо рукопис поступив редактору, певно, в першій половині 1858 року, а українська письменниця виїхала за кордон тільки через рік. Переконливо І. Огієнко аргументує помилкове припущення Я. Рудницького, ніби П. Куліш доставив рукопис редактору І. Головіну.

Щодо самого складача лейпцизького збірника, то це був «певно той, хто склав і російську частину, яку він склав добре, — може, це був і росіянин. У всякому разі, цей складач української мови зовсім не знав, а тому й поробив безконечне число правописних та текстових помилок. І напевно ще й рукопис був невиразний» [2, с.136].

При всьому тому, що текст лейпцизького видання мав чимало прорахунків, все ж безперечне його історико-літературне значення. Той, наголошує І. Огієнко, хто послав збірку Шевченкових віршів 1843-1845 років, мав їх, безумовно, або оригінальні, або ж близькі до першого оригіналу, і в тому їх велика цінність. Текстологічна вартість цих віршів справді дуже висока, і цього відкидати не можна. Ці тексти треба брати до уваги при вивченні «Кобзаря». Треба обтрусити всю друкарську полову, і тоді виглядає золоте «зерно правдивої Шевченкової думки» [2, с.137].

Будучи чесним науковцем, І. Огієнко не погодився навіть з авторитетним шевченкознавцями П. Зайцевим та Л. Білецьким, які скептично поставилися до згаданих текстів. Суб'єктивною і неправильною вчений назвав рецензію С. Рейсера на харківське фотоскопічне перевидання в 1939 році лейпцизької збірки (1859). Настійно відстоюючи свою позитивну оцінку книги 1859 року, І. Огієнко ще

раз наголошує, що і текстологічно вона «цінна як першодрук. І справді, першодрук часто дає цінне інше читання, аніж у нас загально прийняте, і то читання таке, що змушує нас сильно замислюватися» [2, с.138]. На підтвердження цієї думки подається низка різних аргументів. Для порівняння береться київське академічне видання творів Т. Шевченка 1949 року, том перший. Оскільки ці спостереження І. Огієнка мають значний науковий інтерес і невідомі широкому колу читачів, дозволимо передати їх зміст. Так, тут у «Кавказі» подано:

І неситий не виоре
На дні моря поле,

Це з «Кавказу». А в лейпцизькому виданні подано на с.7:

И несытый не выдере
На дне моря — поля.

Автор вважає, що це дуже цікавий варіант, бо він з першодруку і тому можливий. І немає граматичної помилки після **не** ставиться родовий відмінок: «Не видере поля», а тепер друкують з помилкою: «Не виоре поле». Вже це важливе.

Крім цього, академічне видання в «Кавказі» на с.288 (1 том) дає:

Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений?

Безумовно, гадає вчений, це було зроблено навмисно. В лейпцизькому виданні маємо:

Кольжь одпочыты
Дасы Боже утомленным?

Таким чином, ми бачимо значні перекручення та жонглювання текстами. І що тут мало місце — свідомо фальсифікація, редакторська помилка, поетичний варіант чи просто друкарська помилка — встановити важко. Тут необхідно керуватися параметрами доцільності.

Розглядаючи відмінності у віршованих творах, І. Огієнко не оминає причетні до видання персоналії. Він звертає увагу на непересічну особистість редактора лейпцизького видання І. Головіна і дає про нього розлогу біографічну довідку: «Знаючи це, зможемо зрозуміти багато темних питань, зв'язаних з цим виданням 1859 року» [2, с.143]. Не будемо зупинятися на життєвих фактах, лише принагідно торкнувшись основних моментів біографії Головіна. Народився він в 1816 р. у дворянській родині. Після навчання працював в міністерстві закордонних справ, а згодом — за кордоном, де перейнявся модними революційними ідеями. За публікацію в 1843 р. своєї праці «Дух політичної економії» зазнав репресій з боку III Відділу Особистої Канцелярії Його Величності в Росії. На батьківщину він так і не повернувся. Пройшов генезу від радикальних до поміркованих поглядів, займався видавничою діяльністю. Цікаво, що для створення правдивої біографічної картини І. Огієнко використовує як діаспорні джерела, так і радянську енциклопедію. Навряд він би зміг опертися тільки на видання з СРСР, аби не було підтвердження з діаспорних джерел.

Підрозділ про редактора у І. Огієнка — далеко не суха бібліографічна довідка. Хоча відомо, що сам Шевченко не знав особисто І. Головіна, що вони ніколи не зустрічалися, та все ж І. Огієнко перекидає між ними своєрідні мости. Більш того, він вдається до сміливих узагальнень і паралелей. Емоційно передаючи душевний стан І. Головіна, І. Огієнко не припускається сказати жодного слова про себе. Але авторське «Я» присутнє вербально через атмосферу оповіді, через акценти на певні концептуальні питання, через які вибудовуються в спільності долі та поглядів Т. Шевченка, І. Головіна і самого І. Огієнка: «І. Головін був щирим народником, болів за долю селянства...» [2, с.146] З цього бачимо, що протикріпацьке наставлення було в Головіна і в Шевченка. Редактор Головін добре знав про те, що жорстокий III Відділ... заарештував Тараса Шевченка і засудив його на заслання. Три роки перед тим... той же III Відділ так само жорстоко засудив і його, І. Головіна, і зламав все його життя. А це зв'язало редактора І. Головіна з Т. Шевченком — бажанням відплати царатові за його жорстокість!» [2, с.146].

Як бачимо, аналогії призвели до емоційного висновку. Та дослідник, напевно, перебільшив, можна сказати, вдався до дослідницького фантазування — не маючи конкретних архівних чи мемуарних матеріалів, І. Огієнко зробив своєрідну реконструкцію тогочасної ситуації. Але він не опустився на рівень ідеалістичної «підгонки» фактажу під свою ідею — швидше ідею він припасовував під фактаж. Так, він визнає, що «біографії Шевченка Головін добре не знав. Наприклад, він писав у «Молодій Росії» 1859 року, що «Шевченко був барабанщиком на Кавказі за те, що він у своїх віршах співав про незалежність Малоросії» [2, с.145-146].

Та висловлюючи гіпотетичні судження, І.Огієнко припускається й іншої крайнощі. Він формально підходить до ролі видавця у появі лейпцизької книги. Зазначаючи, що повна ініціатива належала І. Головіну, сам видавець постає в ролі прагматичного торговця: «Звичайно, сам видавець мав на увазі тільки добрі прибутки, які могли дати ці видання» [2, с.147]. Нам видається подібне формулювання занадто категоричним. Роль видавця — роль своєрідного сучасного продюсера — можливо, і не була вирішальною, але навряд ним керував лише зиск. Видання подібних творів часто-густо було справою малоприбутковою, а то й збитковою. І без докладного аналізу особи Вольфганга Гергерда неможливо скласти правдиву картину видання збірника.

Але повернемося до змісту самого збірника. І. Огієнко поставив питання, хто й нащо поєднав вірші Пушкіна з віршами Шевченка? Справа поєднання віршів Пушкіна та Шевченка належала виключно емігрантам-революціонерам. Вони це робили через вогняну запальність шевченкових віршів — такі якраз цілком відповідали їхній діяльності. Саме така позиція відстоюється І. Огієнком. Цю думку він підтверджує своїми здогадками на матеріалі коментування змісту збірника, точніше його структури: «емігранти сховали нецензурні твори Шевченка у віршах Пушкіна, щоб відразу не кидалися в вічі тексти революційні. Оце була ціль закордонних революціонерів» [2, с.149-150].

Цілком слушними тут видаються твердження І. Огієнка при оцінці розміщення віршів. Полеміку може викликати сам ракурс бачення появи в одній книжці двох великих поетів. Так, І. Огієнко рішуче заперечив твердження Є.Кирилюка про те, що, мовляв, «видання в одній книзі творів великих поетів двох братніх народів — дуже знаменний символічний факт» [2, с.150], бо, гадає, «це було зовсім **випадкове** (підкреслення моє — І. Б.) поєднання» [2, с.150]. На нашу думку, тут в обох учених не виправдані категоричні сентенції. Справа в тому, що І. Головін — особистість з великими політичними, моральними та естетичними вимірами. Та під час підготовки лейпцизького видання 1859 року він здійснив не «випадкове поєднання» і не переслідував на меті «зближення двох братніх народів». Навпаки, природна мудрість і життєвий досвід підказали йому успішно поєднати саме Шевченка та Пушкіна. Адже ці два світочі поетичної думки були єдині в оспівуванні свободи та боротьбі проти царату. Їхнє подвижництво на ниві визвольного поступу мало як національний, так і світовий розголос. В цьому сутність питання.

Власне, це підтверджується фактами. І. Огієнко наводить приклади того, як лейпцизьке видання 1859 року вплинуло на західноукраїнських читачів. Зокрема, він посилається на М. Павлика, який про це розповідає у книзі «Про русько-українські читальні» (1887). Ще яскравіше це описано в романі П. Колесника «Терен на шляху» (1959). Мова йде про перше знайомство в дрогобицькій гімназії учня Івана Франка з лейпцизьким виданням. Звісно, за законами історико-біографічного жанру П. Колесник створив найбільш ймовірну версію знайомства Франка з своїм великим попередником і натхненником. Сам І. Огієнко приводить розлогі цитати з твору, щоб проілюструвати процес формування у великого Каменяря шанобливого ставлення до Шевченка та закладання в його свідомості справжніх глибоких національних переконань. Хоча, виходячи з кон'єктури соціалістичного реалізму, навіть в наведених І. Огієнком цитатах видно почасти примітивне соціологізаторство й формалізм, в рамках яких змушені були писати письменники про Шевченка та Франка. Цінність згаданих моментів, на думку І. Огієнка, лише в відтворенні правдивої ролі лейпцизького позацензурного видання як майже єдиного незіпсованого на той час джерела Шевченківського духу.

Не тільки і не скільки Західна Україна була в радіусі ідейного впливу лейпцизького видання 1859 року. Характерно, що воно поширювалося й серед прогресивної еміграції Європи. Вчений підтверджує свою думку посиланнями на відомі факти. Зокрема, в Лондоні російський письменник М. Огарьов мав лейпцизьке видання, хотів його видати в своєму збірнику «Русская потаенная литература XIX столетия». Також революційний емігрантський орган «Правдолюбивый» (1862) містив оповістку на лейпцизьке видання [2, с.158].

Та найбільше, вважає І. Огієнко, лейпцизьке видання 1859 року поширювалось в Україні та Росії. Наприклад, С. Рейсер свідчить, що в бібліотеках Ленінграду знайшов 28 примірників цього видан-

ня. Вказуючи на цей факт, І. Огієнко наводить і більш промовисту деталь впливу збірника. Так, у 1861 році М. Чернишевський цитує вислів з «Кавказу», який тоді ще не був надрукований у Росії. І. Огієнко робить однозначне твердження про лейпцизьке видання як першоджерело. На нашу думку, подібна версія заслуговує на увагу й при її відповідності дійсності слугувала б ще одним позитивом того видання. Хоча заради справедливості можна припустити й інший сценарій розвитку подій — до Чернишевського поема могла потрапити нелегально через рукописний варіант, як вона потрапила до І. Головіна.

Підсумовуючи роздуми про долю невеликої книжечки, І. Огієнко емоційно узагальнює увесь поданий матеріал. В його баченні лейпцизьке видання не лише зовні було схоже на Молитовник, але це була й справжня молитва-крик проти панщини. В шевченкіані самого І. Огієнко можна вважати цю розвідку про німецьке видання однією з найвдаліших, оригінальних, подвижницьких.

Можна зробити висновок, що Іван Огієнко зробив вагомий внесок в розвиток шевченкознавства не тільки в теоретичному ключі, але й в поступі до пізнання глибин автентичної національної свідомості. Зібрані за складних умов матеріали зблили коштовним діамантом у творчому доробку української діаспори. Хоча значну частину свого життя І. Огієнко перебував за кордоном, та серцем він завжди був з Україною. Особливо проникливо реалізувався його талант в царині популяризації та осмисленні Шевченківського генія.

Список використаних джерел:

1. Тимошик М. С. Канадська шевченкіана митрополита Іларіона // до кн. Івана Огієнко (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко. — К. : Наша культура і наука, 2002. — С. 7-40.
2. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / упорядник, автор передмови і коментарів Микола Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2002. — 440 с.

The article is devoted to analysis of the realities of the creative heritage of refraction Shevchenko Ivan Ohienko, problems understanding the great poet's faith, his life credo. The problem of understanding Shevchenko radically different in the territory of Soviet Ukraine and in the circles of scholars of the diaspora.

Keywords and word-combinations: Shevchenko, Ohienko, Diaspora, Christianity, religion, poetry.

Отримано: 14.07.2010